

بسم الله الرحمن الرحيم

عنوان مقاله:

مفهوم شناسی واژه یوم الله در آخرالزمان

نام و نام خانوادگی محقق: ام البنین عابدی برسمانی

نام دانشگاه/ حوزه: آموزش عالی الزهرا (سلام الله علیها) بابل

استاد راهنما: محمد نعمتی

نشانی صندوق الکترونیکی: o.abedi@chmail.ir

شماره همراه (نویسنده مسئول): 09376902135

تاریخ تدوین: بهار ۹۶

چکیده:

«یوم» به وقت طلوع خورشید تا غروب آن گفته می‌شود و به دلیل شرافت اتفاقاتی که بروز و ظهور قدرت و قهر الهی است در قرآن به خداوند نسبت داده شده است آنچه در این تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد معنا و مفهوم واژه یوم‌الله در آخرالزمان است که با توجه به مطالعه کتب تفاسیر، روایی و سایتها این نتیجه حاصل گردید که منظور از ایام‌الله، روزهایی است که خداوند با دادن نعمات بی‌منت خویش به اقوام گذشته انسانها را متذکر می‌شود و با غلبه قهر و عذاب خویش بر کفار آنها را از تکذیب نهی می‌دارد البته یکی از مصادیق آن در روایات، روز ظهور حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه) است و با در نظر گرفتن معنای آخرالزمان، انتظار یوم الله ظهور موجب تربیت و مراقبت افراد از اعمال و عقاید خویش می‌گردد لذا به خاطر معین و مشخص نبودن، یادآوری و تذکر آن در بین افراد و جوامع بسیار دقیق و ظریف می‌باشد.

کلیدواژه: واژه یوم الله، آخرالزمان، انتظار، تذکر

مقدمه

شماری از الفاظ قرآن کریم به طور شگفت انگیزی با علم تکوین برابری دارند برای مثال واژه «یوم» و هر چه که از متعلقات آن محسوب می گردد مانند «یومکم» «یومهم» «یومین» «ایام» «یوما» و «یوم» ۳۶۵ مرتبه در مصحف شریف آمده که برابر با روز های یک سال است. لفظ «یوم» و سایر متعلقات آن بر حسب موارد و مفاهیم مربوطه، به اماکن، ازمنه، اقوام، اشیاء و به الله نسبت داده شده است.

شک و تردیدی وجود ندارد که در این گونه اضافات رمز و رازی نهفته است. این تحقیق فشرده در نظر دارد با بررسی آیات قرآن و احادیث شریف معصومین (علیه السلام) واژه «یوم الله» را در قرآن معنی و تفسیر کند و با توجه به معنای آخرالزمان در قرآن وظیفه تذکر بین منتظران تبیین می گردد.

بررسی مفهوم ایام الله در قرآن

یوم: مفرد ایام است سپس در مورد امر بزرگ به عاریه گرفته می شود^۱ و یا «یوم» به وقت طلوع خورشید تا غروب آفتاب گویند و نیز تعبیر به مدتی از زمان می شود. پس اضافه ایام به خدای تعال برای شرافت امر آنهاست به خاطر آنچه از نعماتش در آن ایام به آنها افزوده است.^۲

مراد از ایام الله ظاهرا روزهایی است که قدرت خدا در آنها بیشتر ظاهر شده و قدرت مقاومت از دست بشر رفته و خواهد رفت مانند بلاهایی که قوم نوح، هود، صالح و غیرهم علیهم السلام گرفتار گشتند و مانند روز مرگ و روز آخرت.^۳ ظاهرا در قرآن کریم دو مورد ملاحظه می گردد که «ایام» به «الله» نسبت داده شده است. نخست؛ **درسوره جاثیه آیه ۱۴ خداوند متعال می فرماید:**

«قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» به مؤمنان بگو: «کسانی را که امید به ایام الله [روز رستخیز] ندارند مورد عفو قرار دهند تا خداوند هر قومی را به اعمالی که انجام می دادند جزا دهد» علامه طباطبایی در تبیین "آنانی که امیدوار و منتظر ایام خدا نیستند" می فرماید: مراد کفاری است که در آیات سابق از ایشان سخنی رفت، چون مشرکین معتقد به آمدن روزهایی برای خدا نبودند، که در آن روزها غیر از حکم خدا حکمی، و غیر از ملک او ملکی نباشد، در حالی که خدا دارای چنین روزهایی هست، مانند: روز مرگ و روز برزخ و روز قیامت و روز عذاب انقراض و استیصال.^۴

^۱ حسن، مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ: اول، ۱۳۳۸ش. ج ۱۴؛ ص ۲۸۰

^۲ راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن - بیروت - دمشق، چاپ: اول، ۱۴۱۲ق. ص ۸۹۴

^۳ قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن - تهران، چاپ: ششم، ۱۴۱۲ق. ج ۷؛ ص ۲۸۰

^۴ محمدحسین، طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعهی مدرسین حوزه علمیه، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص: ۱۶۴

به همین جهت رسول گرامی خود را مامور کرد به اینکه این حقیقت را به آنان ابلاغ کند: "قُلْ فَأَنْتَظِرُوا"^۵ - بگو منتظر باشید"، یعنی منتظر روزگاری مانند روزگار کسانی که قبل از شما بودند و یا به عبارتی منتظر روز عذابی باشید که بین من و شما جدایی می‌افکند، پس در آن روز ایمان خواهید آورد، اما ایمانی که هیچ سودی به حالتان ندارد. "إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ"^۶ - من نیز با شما از منتظران هستم".

"ایام" گرچه در لغت جمع "یوم" به معنی روز است، ولی در اینجا به معنی حوادث دردناکی است که در دوران عمر اقوام گذشته واقع شده است.^۷

به نظر می‌رسد تعبیر "لایرجون ایام الله" با آمدن واژه انتظار در آیه بعد این نکته را می‌رساند که؛ گرچه در طول تاریخ نیز ایام الله مصداق و بروز و ظهور داشته است اما آنچه مصداق این ایام را بارزتر می‌نماید، در آینده خواهد بود طوریکه برخی مردم کفرپیشه امید به ظهور و بروز آنرا از دست می‌دهند.

دوم؛ در سوره ابراهیم آیه ۵ خداوند متعال بار دیگر به ایام الله اشاره کرده و می‌فرماید: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ» ما موسی را با آیات خود فرستادیم؛ (و دستور دادیم:) قومت را از ظلمات به نور بیرون آر! و «ایام الله» را به آنان یاد آور! در این، نشانه‌هایی است برای هر صبر کننده شکرگزار!

همه‌ی روزها روز خداست، اما روز تجلی قدرت خداوند حساب دیگری دارد. (تجلی قدرت او در قهر بر کفار و تجلی لطف او بر مؤمنان). هرگونه جشن یا سوگواری و مراسم ویژه‌ای که بزرگداشت ایام الله باشد جایز است. «ذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ» (بر خلاف نظر فرقه‌ی منحرف وهابیت)^۸

شکی نیست که مراد از "ایام"، ایام مخصوصی است، و نسبت دادن ایام مخصوص به خدا با اینکه همه ایام و همه موجودات از خداست، حتماً به خاطر حوادثی است که در آن ایام مخصوص به وجود آمده و امر خدای تعالی را ظاهر ساخته است، که در دیگر ایام چنین ظهوری رخ نداده است، پس به طور مسلم مقصود از ایام خدا، آن زمان‌هایی است که امر خدا و آیات وحدانیت و سلطنت او ظاهر شده، و یا ظاهر می‌شود، مانند روز مرگ، که در آن روز سلطنت آخرتی خدا هویدا می‌گردد، و اسباب دنیوی از سببیت و تاثیر می‌افتند، و نیز مانند روز قیامت که هیچ کس برای دیگری مالک چیزی نیست و برای کسی کاری نمی‌تواند بکند، و همه امور، تنها به دست خدا است، و نیز مانند ایامی که قوم نوح و عاد و ثمود در آن ایام به هلاکت رسیدند، چون این گونه ایام، ایامی هستند که قهر و غلبه الهی در آن ظاهر گشته، و عزت خدایی، خودنمایی کرده است.

ممکن هم هست ایام ظهور رحمت و نعمت الهی، جزء این ایام بوده باشد، البته آن ایامی که نعمتهای الهی آن چنان ظهوری یافته که در دیگر ایام به آن روشنی نبوده است، مانند روزی که حضرت نوح و یارانش از کشتی بیرون آمدند و مشمول سلام و برکات خدا شدند، و روزی که ابراهیم (ع) از آتش نجات یافت، و امثال اینها، زیرا اینگونه ایام، مانند ایام مذکور دیگر، در حقیقت نسبتی به غیر خدا نداشته، بلکه ایام خدا و منسوب به اویند، هم چنان که ایام امتها و اقوام را به آنها نسبت داده، که از آن جمله است ایام عرب، مانند "روز ذی قار" و "روز فجار" و "روز بعث" و امثال اینها.^۹

^۵ سوره یونس آیه ۱۰۲ «فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَأَنْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ» همان. سوره یونس، آیه ۱۰۲.

^۷ ناصر، مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ج ۸، ص ۳۹۴

^۸ محسن، قرآنی، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ ۱۱، ۱۳۸۳ ش، ج ۴، ص ۳۸۷

^۹ محمد حسین، طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، همان، ج ۱۲، ص ۲۴

بعضی از مفسرین، ایام الله را به ایام ظهور نعمتهای خدا اختصاص داده، و آیات بعدی سوره را که درباره نعمتهای خدا است دلیل خود گرفته‌اند مانند: «خداوند متعال نصیحت کرد آنها را به نعمتهایی که در روزهای قبل بر آنها گذشت. پس آنها را به نعمتهایی که ذکر کرد بر آنها در روزهایی که مشخص هست جزا می‌دهد از نعمتهای جلیل؛ این که از آل فرعون بعد از آن عذاب خوارکننده نجات داد و دشمنان‌شان از فرعون و قومش را غرق کرد و برایشان زمین‌ها و اموال‌شان را به ارث گذارد.»^{۱۰}

«تعبیر به ایام در مورد وقایع بزرگی است که در آن واقع شده است... پس هرگاه این را شناختی پس معنایش نصیحت به کسانی که ایشان را به ترغیب و ترساندن و وعده و وعید است؛ می‌باشد پس ترغیب و وعده به ذکر کردن آنچه که خدا به‌شان نعمت داد و نعمت دادن به قبل از آنها از کسانی که به پیامبران ایمان آوردند در زمان‌های گذشته. و ترساندن و وعید دادن به ذکر کردن آنها سختی خدا و عذابش و انتقامش به کسانی که پیامبران گذشته را امت‌های پیشین تکذیب کردند مثل آنچه که نازل شد بر قوم عاد و ثمود و غیره. برای اینکه تشویق در وعده شوند پس تصدیق می‌کنند و نهی می‌شوند از وعیدها پس ترک می‌کنند تکذیب را. و بدان که ایام خدا در حق موسی (علیه‌السلام) از ایام محنت و بلا و آن ایامی که بنی اسرائیل در آن زیر قهر و غلبه فرعون بودند و از ایام راحتی و نعمت مثل انزال من و سلوی و شکافتن دریا و سایه نمودن ابرها»^{۱۱}

اختصاص تفسیر ایام مذکور به ایام عذاب‌های خدا درست نیست چون هیچ وجهی برای این دو اختصاص نیست.^{۱۲} مسلماً همه روزها، ایام الهی است، همان‌گونه که همه مکان‌ها متعلق به خدا است، اگر نقطه خاصی به نام بیت الله (خانه خدا) نامیده شد دلیل بر ویژگی آن است، همچنین عنوان "ایام الله" مسلماً اشاره به روزهای مخصوصی است که امتیاز و روشنایی و درخشش فوق العاده‌ای دارد.^{۱۳}

به همین جهت مفسران در تفسیر آن احتمالات مختلفی داده‌اند؛ اما اصولاً نمی‌توان این تعبیر گویا و رسا را محدود ساخت، ایام الله، تمام روزهایی است که دارای عظمتی در تاریخ زندگی بشر است.

هر روز که یکی از فرمانهای خدا در آن چنان درخشیده، که بقیه امور را تحت الشعاع خود قرار داده، از ایام الله است. هر روز که فصل تازه‌ای در زندگی انسانها گشوده، و درس عبرتی به آنها داده و ظهور و قیام پیامبری در آن بوده، یا طاغوت و فرعون گردنکشی در آن به قعر دره نیستی فرستاده شده، خلاصه هر روز که حق و عدالتی بر پا شده و ظلم و بدعتی خاموش گشته، همه آنها از ایام الله است.^{۱۴}

در آیه بعد به یکی از آن ایام الله و روزهای درخشان و پربراری که در تاریخ بنی اسرائیل وجود داشته و ذکر آن تذکری برای مسلمانان است، اشاره کرده می‌گوید: "به خاطر بیاورید هنگامی را که موسی به قوم خود گفت: نعمت خدا را متذکر شوید آن زمان که شما را از چنگال آل فرعون رهایی بخشید" (وَ إِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ^{۱۵}) همان فرعونیان بیرحمی که "بدترین عذاب را بر شما تحمیل می‌کردند، پسران‌تان را سر می‌بریدند و زنان‌تان را برای خدمت و کنیزی زنده نگه می‌داشتند" (يَسْؤُمُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ)^{۱۶}

^{۱۰} ابو جعفر محمد بن جریر، طبری، جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار المعرفه، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق، ج ۱۳، ص ۱۲۲

^{۱۱} محمد بن عمر، فخر رازی، مفاتیح الغیب، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۱۴۲۰ ق، ج ۱۹، ص ۶۵

^{۱۲} محمد حسین، طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، همان، ج ۱۲، ص ۲۳

^{۱۳} ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، همان، ج ۱۰، ص ۲۷۱

^{۱۴} همان، ص ۲۷۲

^{۱۵} سوره ابراهیم آیه ۶

^{۱۶} ناصر مکارم شیرازی، همان، ج ۱۰، ص ۲۷۳

چه روزی از این پربركت‌تر كه شر جمعيت خودكامه و سنگدل و استعمارگري را از سر شما کوتاه كرد، همانها كه بزرگترين جنايت را در حق شما قائل مي‌شدند، چه جنايتي از اين برتر كه پسران شما را همچون حيوانات سر مي‌بريدند (توجه داشته باشيد كه قرآن تعبير به ذبح مي‌كند نه قتل) و از اين مهمتر نواميس شما به صورت كنيزاني در چنگال دشمن بي‌آزم بودند. نه تنها در مورد بني اسرائيل كه در مورد همه اقوام و ملتها، روز رسيدنشان به آزادي و استقلال و کوتاه شدن دست طاغوتها از ايام الله است كه بايد همواره آن را به خاطر داشته باشند، خاطره‌اي كه توجه به آن از ارتجاع و بازگشت به وضع گذشته آنها را حفظ مي‌كند.^{۱۷}

همانگونه كه در تفسير آيات فوق گفتيم اضافه "ايم" به "الله"، اشاره به روزهاي سرنوشت‌ساز و مهم زندگي انسانها است كه به خاطر عظمتش به نام "الله" اضافه شده است، و نيز به خاطر اينكه يك نعمت بزرگ الهي شامل حال قوم و ملتي شايسته و يا يك مجازات بزرگ و دردناك الهي دامنگير ملتي سرکش و طغيانگر شده است، كه در هر دو صورت شايسته تذكر و يادآوري است.^{۱۸}

آنچه جالب به نظر مي‌رسد، اين است كه در آيه نخست گفتيم كه برخي مردم كفرپيشه اميد به ظهور و بروز ايام الله را از دست مي‌دهند چون در آينده واقع مي‌شود و بايد در هر لحظه از باقي‌مانده عمر خویش اين ايام را به انتظار باشند بنابراين مراقبت لحظه به لحظه از اعمال و رفتار را مي‌طلبد از طرفي دستور به تذكر و يادآوري در اين آيه براي زنده نگه داشتن ايام الله و انتظارآن بسيار دقيق و ظريف است.

بررسی مفهوم ايام الله در روايات

در روايات، مصاديقي براي ايام الله ذكر شده است؛

امام پنجم فرمود: ايام خدا سه روز است روز ظهور حضرت حجت و روز رجعت و روز قيامت.^{۱۹}

در تفسير عياشي از امام صادق (عليه السلام) در تفسير آيه : وَ ذَكَّرَهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ فرمودند: يعني نسبت به نعمات خدا.^{۲۰}

و در تفسير قمي آمده كه امام فرمود: ايام الله سه روز است، روز ظهور قائم (ع) و روز مرگ و روز قيامت.^{۲۱}

و در معاني الاخبار از امام صادق يا امام باقر عليه السلام روايت کرده كه فرمودند: ايام الله سه روز است: روزي كه قائم

ظهور مي‌كند و روز كره (رجعت) و روز قيامت.^{۲۲}

بررسی مفهوم آخرالزمان

عبارت است از قطعه و دوره آخر عمر اين نسل از بشر است كه مقدمه‌اي براي پايان اين دوره عالم و سپس برپايي قيامت است؛ اما خود اين دوره مدتي از عمر بشر را در بر مي‌گيرد كه با ظهور منجي و مصلح، بشر به تكامل و ترقي لايق

^{۱۷} همان، ص ۲۷۳

^{۱۸} همان، ص ۲۷۵

^{۱۹} محمد بن علي، ابن بابويه، الخصال / ترجمه كمره‌اي، تهران: كتابچي، چاپ: اول، ۱۳۷۷ش. ج ۱؛ ص ۱۲۷

^{۲۰} عبد علي بن جمعه، عروسي حويزي، تفسير نور الثقلين، تحقيق: سيد هاشم رسولي محلاتي، قم: انتشارات اسماعيليان، چاپ ۴، ۱۴۱۵ ق، ج ۲، ص ۵۲۶

^{۲۱} همان.

^{۲۲} همان.

خود نایل می‌شود و در نهایت، جهان رو به صلاح و رستگاری می‌رود؛ اگرچه قبل از این دوره و مقدم بر آن، جهان و زندگی بشری مدتی دستخوش تحولات و دگرگونی‌هایی می‌شود که از آن‌ها با عنوان علایم آخرالزمان تعبیر می‌شود و بیشتر، بعد منفی دارند؛ فطرت سالم بشری از وجود آن‌ها رنج می‌برد و جوامع، دچار اضطراب می‌شوند.^{۲۳}

به نظر می‌رسد که قرآن، آخرالزمان را به دو بخش اصلی دسته‌بندی کرده است: بخش نخست آن، زمانی است که حاکمیت صالحان در آن برپا می‌شود و زمین و آسمان تمامی نعمت‌های خویش را به بشر ارزانی می‌دارد. در این زمان با بازگشت اولیای کامل چون امیرمؤمنان (علیه السلام) و پیامبر (صلی الله علیه وآله)، جهان از بهترین وضعیت و آرمانی‌ترین حالت خود برخوردار می‌شود و در یک زمان طولانی، جهان از امنیت و عدالت بهره‌مند می‌شود و انسان‌ها فرصت‌های برابری برای تکامل و کمال می‌یابند تا به آن چه شایسته و بایسته انسانیت است برسند. با این همه تنها اندکی به کمال انسانی مطلق می‌رسند، زیرا شرایط به گونه‌ای نیست که انسان‌ها بتوانند به درستی همه قابلیت‌های خویش را آشکار کنند.^{۲۴} از نظر کمیت گروه بیشتری به گروه اصحاب یمین می‌پیوندند و با تقرب به کمالات آسمانی الهی به بهشت برین درمی‌آیند (واقعه آیات ۳۸ تا ۴۰)؛ اما از نظر کیفیت در شرایط ایده‌آل و آرمانی همانند سابقون نمی‌شوند، چون سابقون در شرایطی به کمال مطلق دست یافته‌اند که شرایط بسیار سخت و جان‌کاه بود و همه نوع فتنه‌ها و ابتلائات و رنج‌ها و کاستی‌ها آنان را به خود گرفته بود. (واقعه آیات ۱۳ و ۱۴)^{۲۵}

در روایت آمده است که؛ يَا عَلِيُّ أُعْجِبُ النَّاسَ إِيْمَانًا وَأَعْظَمُهُمْ يَقِيْنًا قَوْمٌ يَكُوْنُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ لَمْ يَلْحَقُوا النَّبِيَّ وَحُجِبَ عَنْهُمْ الْحُجَّةُ فَأَمَتُوا بِسَوَادٍ عَلَى بَيَاضٍ^{۲۶}؛ گروهی در آخر الزمان خواهند آمد که یقین و ایمان آنان موجب شگفتی خواهد بود، با اینکه آن جماعت پیغمبری را ندیده و حجت ظاهری از آنها پوشیده شده است، آنان فقط با دیدن آثار ایمان می‌آورند.^{۲۷}

بخش دوم آن، بخشی است که دیگر، دنیا می‌بایست به جهان دیگری تبدیل شود و زمینی دیگر از درون دنیای فروپاشیده و مذاب‌شده و چون پنبه‌زده‌شده (معارج آیه ۹ و نیز القارعه آیه ۵) و آتش‌گرفته (معارج آیه ۸)، بیرون آید و آسمانی دیگر آفریده شود. (ابراهیم آیه ۴۸) تصویری که قرآن برای این بخش دوم از آخرالزمان و روزهای واپسین جهان و بشر ترسیم می‌کند بسیار وحشتناک است.^{۲۸}

^{۲۳} بی‌نا، مفهوم آخرالزمان در دین اسلام، پایگاه فرهنگی و اطلاع رسانی صاحب الزمان عج، بی تا

^{۲۴} زهرا، اجلال، آخرالزمان از دیدگاه قرآن، سایت تبیان، 1391/4/15

^{۲۵} همان

^{۲۶} محمد بن علی، ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه - قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۳ ق. ج ۴، ص ۳۶۶.

^{۲۷} محمد بن علی، ابن بابویه، کتاب المواعظ / ترجمه عطاردی - تهران، چاپ: اول، بی تا. ص ۳۲

^{۲۸} زهرا، اجلال، آخرالزمان از دیدگاه قرآن، سایت تبیان، 1391/4/15

نتیجه گیری

از آنجایی که ایام الله به روزهای سرنوشت ساز و مهم زندگی انسانها تفسیر شده است که به خاطر عظمتش به نام "الله" اضافه شده است، و نیز به خاطر اینکه یک نعمت بزرگ الهی شامل حال قوم و ملتی شایسته و یا یک مجازات بزرگ و دردناک الهی دامنگیر ملتی سرکش و طغیانگر شده است، و در نظر گرفتن روایات مربوطه و مفهوم آخرالزمان، مصداق بارز یوم الله؛ روز ظهور حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه) می تواند باشد. لذا می بایست همه منتظران درصدد مراقبت دائمی از رفتار خویش و دیگران بوده، و یگدیگر را به بزرگداشت چنین روزی تذکر دهند.

منابع و مأخذ:

قرآن

- ۱- ابن بابویه، محمد بن علی، کتاب المواعظ، ترجمه عطاردی، تهران، مرتضوی، چاپ: اول، بی تا.
- ۲- ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، ج ۴، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۳ ق.
- ۳- ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، ج ۱، ترجمه کمره‌ای، تهران: کتابچی، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.
- ۴- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت - دمشق: دار القلم - الدار الشامیة، چاپ: اول، ۱۴۱۲ ق.
- ۵- طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۸، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه، چاپ پنجم، ۱۴۱۷ ق.
- ۶- طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۲، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه، چاپ پنجم، ۱۳۷۴ ش.
- ۷- طبری، ابو جعفر محمد بن جریر، جامع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱۳، بیروت: دار المعرفه، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.
- ۸ - عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، ج ۲، تحقیق: سید هاشم رسولی محلاتی، قم: انتشارات اسماعیلیان، چاپ ۴، ۱۴۱۵ ق.
- ۹- فخر رازی، محمد بن عمر، مفاتیح الغیب، ج ۱۹، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۱۴۲۰ ق.
- ۱۰ - قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۴، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، چاپ ۱۱، ۱۳۸۳ ش.
- ۱۱- قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۷، تهران: دار الکتب الاسلامیة، چاپ ششم، ۱۴۱۲ ق.
- ۱۲- مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱۴، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ: اول، ۱۳۶۸ ش.
- ۱۳- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۸، تهران: دار الکتب الاسلامیة، چاپ اول، ۱۳۷۴ ش.

سایت

- ۱- اجلال، زهرا، آخرالزمان از دیدگاه قرآن، سایت تبیان، 1391/4/15
- ۲- بی نا، مفهوم آخرالزمان در دین اسلام، پایگاه فرهنگی و اطلاع رسانی صاحب الزمان عج، بی تا